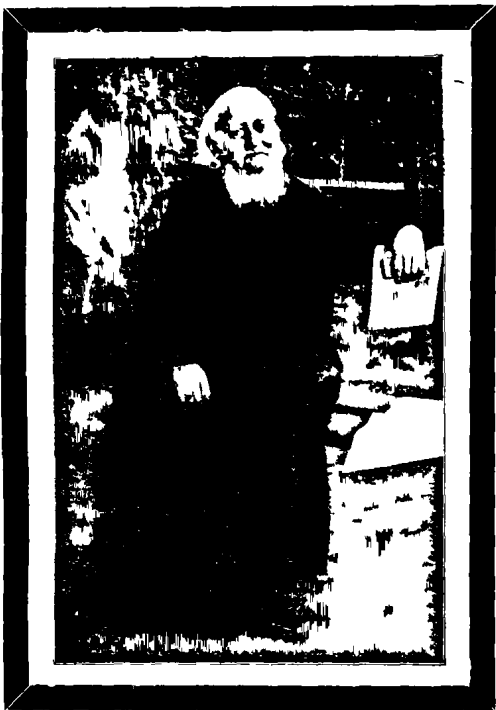

մէն մեր խորին շնորհակալութեան հաստատիքը՝ ամէն սգակիր քարեկամներու, թէ Գեր. եկեղեցականաց եւ թէ աշխարհականաց, որոնք յանձին մեր Պատուական Եղբայրակցին մատուցին իրենց յարգանքը Հանգուցելոյն Միաբանութեան, քայց անուղակի նաեւ «Համդէսի», Խմբագրութեան, որ կը կորսնցնէ՝ իւր լուսկեաց քայց անդու գործողներէն մին, կը կորսնցնէ իւր քաջալերիչ իմաստարկուններէն մին

Գերբ. Հանգուցեալն ի լոյս միայն ծանշողներուն կը ներկայացնենք իւր լուսանկարը, որ պերճախօս պիտի վկայէ, թէ ինչ քանով էր միշտ գրաւուած այս ծերունին: Երբ եկեղեցւոյ սեամբը կը թողուր, կ'իյնար միտքը գրականութիւնը, եւ ա՛յն իւր գուրգուրանաց առարկան՝ Համդէս Ամսօրնայն., ձեռքը բռնած ուղեց՝ կարծես, վերջին անգամ՝ ներկայանալ նաեւ «Համդէսի», մէջ: —

Եթէ Վիեննական Միլիթարեան Միաբանութեան

հոգւոյն «Համգիտ եւ Ողորմութիւն», իսկ երկրաւոր աճիւնն ու ոսկերքը թող «Կնքեալ պահեստին . . . մինչեւ ի գալուստն Զրիստոսի»:

Գ Ե Ր Բ. Հ. Ե Զ Ի Ե Լ Թ. Ա. Գ Ս Փ Ք Ա Ն Ե Մ Ն

տարեգրոց մէջ անմոռանալի պիտի գրուի Գեր. Հ. Ե. Գաֆթանեանի անունը, սակայն «Համդէս Ամսօրնայն», ժամանակագրութեան մէջ թէ հինքէն եւ թէ նորեքէն մշտապա պիտի յիշատակուի՝ հայ գրականութեան եւ հայ նազրութեան անխնջ սիրահար հաւաքիչ այս «մշտաոյգ ծերունին»: Էեռաւոր եւ մերձաւոր քարեկամաց հետ կը մտղմնէր Գերբ. Հանգուցեալոյն

† Գ. Ռ Փ Ք Ա Ն Ե Լ Վ. Պ Ա Ր Ո Ն Յ

Վաթսունուհինգամեայ արդիւնաւէտ կեանքէն ի հանգիստ յաւիտեանական փոխեցաւ «Համդէս Ամսօրնայ», ուսումնաթերթիս պատասխանատու խմբագիրը՝ Հ. Ռաֆայէլ Վ. Պարոնը 1912 Նոյեմբեր 29ին:

Թերեւս հայ հասարակութեան միայն անուամբ ծանօթ էր մեծարգոյ Հանգուցեալը. քայց գրուած էր սեպհական համեստ դիրք մը աւստրիական արդի քա-

նաստեղծ-փիլիսոփաներու կաճառին մէջ, իւր գրական գործունէութեամբ: Հանգուցեալն իւր կենաց մեծագոյն մասը անցուցած էր վանական լռիկ միջիկ անդորրութեան մէջ՝ նուիրուած ամբողջութեամբ՝ խորհելու, գրելու եւ առաւելապէս հաւաքելու ազգային հնութիւններ եւ դասաւորելու: Միաբանութեան Մատենադարանը եւ Հնութեանց թանգարանը շատ քան կը պարտի իւր փութաջան թանգարանապետին:

Մեծարգոյ Հանգուցելոյն մասին հետագայ կենսագրական տողերը կը քաղենք քրացներով պակասը՝ *Oesterreichisches Kaiser-Jubiläums-Dichtungsbuch*էն, որ 1899ին հրատարակուած է Վիեննա, իբրեւ ծօն մը նորին Վեհափառութեան Փրանկիսկոս Յովսէփ Ա. կայսեր՝ Աւստրիոյ ականաւոր քանաստեղծներէ մատուցուած:

Հ. Ռ. Պարոնէ (Նախկին անուամբ Յովսէփ), ծնած է 1847 Ապրիլ 28ին ի Սուշաւա եւ յամախաձ տեղոյն պետական վարժարանը: Երկուտասնամեայ հասակին մէջ կը մտնէ Վիեննայի Մխիթարեանց վանքը, ուր կ'աւարտէ կարգաւ գիմնազիոնական, փիլիսոփայական եւ աստուածաբանական ուսումները մեծ յաջողութեամբ, քահանայ կը ծննդադուի 1867 Դեկտ. 22ին եւ այսպէս կը թեւակոխէ գործնական ասպարէզ: Քանի մը ծանապարհորդութիւններ, նոյնպէս նաեւ զանազան տեղեր կատարած պաշտօնավարութիւններ ամենազգի մարդիկներու հետ յարաբերութեան մէջ կը դնեն զՊարոնէ, որ անձ ու իր գններու ընատուր ձիրքովը շատ շուտ կը թափանցէ մարդկեղէն սրտին քազմածալ գաղանիքներուն եւ կը ճոխացնէ միտքը քիւրաւոր փորձառութիւններով: Այսպէս ակադոն կը դառնայ յետոյ իւր հանգստաւէտ Մենաստանը, ուր կը կարգուի Տեսուչ թանգարանի եւ 1887ին Հանդէս Ամսօրեայի մասյուն պատասխանատու Խմբագիր: Իր աշխատութիւնը այս երկու պաշտօններու մէջ մեծ եղած է: 1891ին կը հրատարակէ *Sinnssprüche und Fabeln* (Առածներ եւ առակներ)՝ «իւր դասական գործը», որուն տակիտեան «խիստ կիմախ», (*coelum asperum*) տակ ներշնչուած քանաստեղծական բովանդակութիւնը բարձր գովութեան կ'արժանանայ գերմանական մատենագրութեան մէջ: Հատորիս գտած փայլուն ընդունելութեան շնորհիւ է որ 1899ին Փրանկ. Յովսէփ կայսեր՝ *dem erhabenen Protektor aller Künste* նուիրուած վերոյիշեալ ժողովածոյին մէջ Գրիպարէր, Կրայիկ, Այխերտ ծանօթ անուններու շարքին մէջ կը գտնենք նաեւ Հ. Ռափայէլ Պարոնէ անունը, որ Հռաքառք, Յոյս, Սէր տիտղոսի ներքեւ ընտիր հատուածներ կը նուիրէ իւր Վեհապետին: Այս կարգի խորհրդաւոր-քանաստեղծական ընտիր հատուածներու ծաշակներ տուած է նաեւ Հանդէս Ամսօրեայի ընթերցողներուն 1887—1893 տարեշրջանին (տես Ուսումնաթերթիս ցանկը, Հանդէս 1912, էջ 508): Ուսումնաթերթիս մէջ աշխատակցած է նաեւ ուրիշ գրական յօդուածներով: Բայց այս տեղ յիշելու ենք մասնաւորապէս իւր աշխատակցութիւնը Եզնիկ Կողբացոյ գերմաներէն թարգմանութեան մէջ (Եմիդի ծնօք):

Գրականութենէ զատ զբաղած է Հ. Պարոնէ նաեւ գեղագրութեամբ եւ գծազրութեամբ: Այս ճիւղի մէջ իւր յառաջադէմ գարգացման զբաւականն են 1200 կտոր «գուգազրներ», իւր սեպական բացատրութեամբ, որով կ'իմանայ փակագրութիւն կամ՝ մենագրութիւնը (*Monogramme*), որոնցմէ 650 կտոր վերջերս տպագրութեան յանձնելու դիտմամբ, ուրոյն գտած էր՝ այսու հայ տիկնանց եւ օրիորդներու հաճոյալից նուէր, որոնք դժբախտաբար տակաւին անտիպ կը մնան սպասելով Մեկենասի միջ: Հուգագիրներուս հրատարակութեամբ հայ ընտանեկան շրջանակի մէջ սնման պիտի մնայ Հ. Ռափայէլի անունը:

Մինք կը մտղծենք մեծարոյ Հանգուցեղոյ ալ՝ «զմանգիստ յաւիտենական»,
եւ «զոյս մշտնջենատու»:

Այս տեղ «Համգիս Ամսորեայի», խմբագրութիւնը պարտք կը համարի իրեն՝ վեր-
ջին անգամ՝ ալ յայտնել իւր անշափ շնորհակալիքն իւր երկու անխոնջ աշխատակից-
ներուն՝ միոյն իբրեւ Գործակալի, եւ երկրորդին իբրեւ Պատասխանատու խմբագրի
եւ ցանկալ Անթառամ՝ պսակներ անոնց քաղմականատակ ծակատներուն:

Խմբագրութիւն ՀԱՄԻԴԻՍԻ

ՄԱՅՆԵՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱՆԻ ՊԵՐՈՒՐԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱՊՈՒ-
ԹԻՒՆԻ ԹԻՒՐԱՅԻՆՈՒՄ (1860—1910): — Ա. Հատոր.
8°. Էջ Ե+480: Թաւելում՝ Ազգային Սահմանադրու-
թիւն Այսոց (հայերէն եւ հայ. թուրքերէն, էջ 105):
Հեղինակ՝ Ա. Սարգիսեան, Թիֆլիս 1912. Գին՝ 2-50 ռ. —
5-50 ֆր. — 30 զաւ.:

Ահա գիրք մը որ ծնաւ անաղմուկ, կը
կարգացուի հոգեարժի, եւ պիտի կարգացուի
ամէն հայէ ընդհանրապէս, եւ ժամանակակից-
ներէ մասնաւորապէս:

«Հայկական խնդիրն, պարզ տիտղոսն
տակ կ'ընկալացնէ մեզի հեղինակը՝ հայ ազ-
գին կրտսերներն պատմութիւնը: Այնչափ
աւելի իրաւունք ունինք այս պատմութեան
շքմարտութեան հաստատելու, որչափ հեղինակն
անշահագէտ ինքնուրացութեամբ կը դնէ պատ-
մականորէն մեր առջեւ»՝ հայ ազգին յիսուն տա-
րուան պատմական կեանքը՝ հիմնական ու հմտա-
կան ամէն միջոց գործածելով: Գիւրաւ կը հաւա-
տանք հեղինակին խօսքին թէ՛ «երկար տարի-
ներէ քննութեան եւ ուսումնասիրութեան ար-
դիւնք է այս պատմութիւնը» (Եզ. էջ Գ):
Թող չափազանցութիւն չհամարուի մեր խօս-
քերը, վասն զի գիրքը ծայրէ ծայր կարգալէ եւ
ուշուշով բոլոր պատմութեանը կշռագատեղէն
ետքը կու գանք այս վիճիւն արձակելու: Պատ-
մութիւն գրելը շատ դժուարին գիտութիւն է,
տարակոյտ չկայ, վասն զի պատմագրութեան մէջ
խիթալի խութեան զգուշանալ, անձնական տե-
սութեանց հոսանքէն բռնուելով՝ չըլլելով
թաւալոր դարի վար տարուիլ, եւ ճշմարտու-
թեան տեղ՝ ճամբատակութիւն տրուպետել
տալ, այնպիսի հանգամանքներ են, որ ոչնչա-
ցուցած են շատ մը մեծամեծ պատմագրութիւն-
ներ, որովհետեւ խաթարած են դէպքերը, այլ-
այլած են իրականութիւնները, ստիպուած են
մտքերն եւ վերջապէս արգելք եղած են ճշմար-
տութեան:

Ահա ուրեմն — միջին բնորոշ յատկու-
թիւնը, զոր ի վեր հանել վեւերքն՝ Պր. Սա-
րուխանի այս ստուարաշարժի երկին առաջին
հատորը ներկայացնելու ատեն հայ ընթերցողին:
Հեղինակը գրած է՝ սող մ'իսկ, որուն ի նպատ-
կամ ընդգէմ յառաջ բերած չըլլայ աղբիւրներ
ու յիշատակարաններ. Եւ այս կէտը կատարե-
լապէս յաշտած է հեղինակին, վասն զի շատ մը
ընդունեալ տրամբ ըլլալով՝ պրպտած քննած է՝
գաղղիներէն, ռուսներէն, անգղիներէն, տաճիկներէն
եւ հայերէն ամէն իրեն համար մատչելի աղ-
բիւրները: 50 տարուան միջոցին հրատարակուած
լրագրի թիւ մը, կամ պրակ մը, կամ գիրք մը, որ
ուղղակի աղբուր ունի այս խնդրին հետ՝ զբաղե-
ցուցած է զՊր. Հեղինակը: Եւ ի հարկէ, այսպիսի
պատրաստութեամբ հրատարակուած երկասի-
րութիւն մը կը բռնադատէ զմեզ՝ ոչ թէ հե-
ղինակը գրուածուելու, — որ պէտք չունի արդէն
այսպիսի աւելորդ փառքերու, — այլ ի լուր աշ-
խարհի գոչելու հայ ազգին. «Ահա իրական
պատմութիւնը. կարգալ եւ համեմատեալ»:

Բայց գրքին ելլելէք առանկութիւնն է
իւր յարմար — միջին — հրատարակուած ըլլալը: Այսօր
հրատարակուաւ կը ծնունդ քաղաքական գէպ-
քերու բերամբ: «Արեւելեան խնդիրը», զոր
վերջնականապէս — ի կողմ կամ ընդդէմ —
որոշելու համար 4—5 տարութիւններ իրարու
հետ կը մրջին ոգւով չափ, եւ այս «արեւելեան
խնդիրն», մէկ մասն է «Հայկական խնդիրը»:
Ուրանալը կուրութիւնն է եւ կուրութիւն մը աղե-
տարեր: «Հայկական խնդիրը» նոր չեղաւ հրա-
պարակ. հեղինակն է վկայ որ 1838ին ծնաւ
նեղքին «Հայկական խնդիր» մը՝ ամիրաներու եւ
ժողովրդական մրջակցութենէ (էջ 7), եւ հրա-
պարակական կամ պետական «Հայկական խն-
դիր» մը ծնաւ 1839ի Թուրքիայի հրովարտակով, որ
կը խոտանար թէ՛ պիտի երաշխաւորեն առաջ
ցելէ եւ կրննի խտրութեան բոլոր հպատակներու
կեանքի, պատուոյ եւ գոյքի ապահովութիւնը